

Jeenjemes báarasábpoe almetjh mah demensem áadtjoeh, jïh vaahra demensem áadtjodh jolle aaltarinie læssene. Jalhts demense sveekes jæjhta pensjovnealteren ávtelen, aaj nuerebe almetjh vuelelen 65 jaepieh maehtieh demensem áadtjodh. Demense akte ektie diejvese jieniebidie joekehts skiemtjelasside. Demenseskiemtjelassesne jarkelimmieh aajlesne sjugniehtuvvieh. Ektiedimmie aajlaceellaj gaskem arhkene jïh aajlaceellah jaemieh. Sïejhmemes demense sæjhta evtiesovvedh ánnetji ánnetji gellie jaepieh doekoe. Storre joekehtsh almetjistie almetjasse man varke jïh guktie skiemtjelasse evtiesávva.

Doh voestes demensevæhtah

Mojhtese

Dïhte sïejhmemes demensevæhta lea mojhtese geahpene. Geervebe sjædta mujhtedh dam mij sjugniehtovvi sáemies tæjmoej jallh biejjiej juassah. Jeenjesh maehtieh læjhkan aath mujhtedh mah gelliej jaepiej juassah sjugniehtovvin.

Vaaksjoehimmie

Maahta dáeriesmoerh árrodh tïjtem guarkedh jïh daejredh gusnie lea.

Giele

Almetjh demensine eah daamtaj buektehth jiehtedh dam maam sijhtieh jiehtedh. Maahta tsagkesh utnedh baakoeh guarkedh jïh guarkedh maam mubpieh jiehtieh.

Aarkebiejjien laavenjassh

Almetje mij demensem átna jïh lihke fuelhkie maehtieh gáajhtsedidh geervebe sjædta darjomh darjodh aarkebiejjien goh beetnegh gietedidh, vaarjoeh bisedh jïh baahkes beapmoem jurjiehtidh. Ovjearesoes heannadimmieh maehtieh sjugniehtovvedh, vuesiehtimmien gaavhtan gosse lea jearsoesvoeten bïjre gáetesne jïh bïjlevuejemen bïjre.

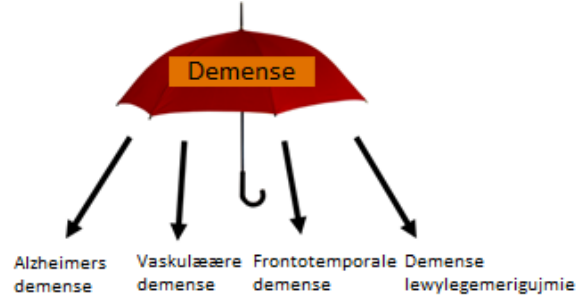
Dåemiedimmie

Maahta aaj jarkelimmieh sjugniehtovvedh dåemiedimmesne jïh persovnelesvoetesne, jïh geerve tsiehkieh maehtieh jïjhtedh náake dåemiedimmien gaavhtan.

Gaskese jïh ektesne árrodh

Jarkelimmieh sijhtieh konsekvensh áadtjodh govlesadtemasse jïh guktie ektesne árrodh. Perspektive jïh goerkese akten almetjasse demensine jorkesieh skiemtjellassen tïjrrh, jïh joekehtslaakan váájnesasse báetieh ovmesse demenseskiemtjelassine.

Ovmessie sáarhts demense

Alzheimers demense lea dïhte sïejhmemes demenseskiemtjelasse, jïh daamtajommes soejmetji evtiesávva gellie jaepieh doekoe. Joekoen suerkieh mah leah vihkeles mojhtesasse sijhtieh arhkenidh varke.

Vaskulæære demense lea sturremi gaavhtan virrefoeresjimmesne aajlese, daamtajommes goh akte virredámhpa jallh akte verteme aajlesne. Demensevæhtah sijhtieh skaaran stoeredahken mietie jeerehtidh, jïh gusnie skaara sjugniehtávva aajlesne.

Frontotemporale demense lea skaaraj gaavhtan aajlan ávtebielesne jïh váájnesasse báata goh jarkelimmieh dáemiedimmesne jïh persovnelesvoetesne. Mojhtese maahta naa hijven vaarjelamme árrodh. Daate dïhte sïejhmemes demenseskiemtjelasse almetji luvnie vuelelen 50 jaepieh.

Demense lewylegerigujmie báata skaaraj gaavhtan aajlaskieresne jïh aajlan giengielábpoe bielie. Lissine mojhtesedáeriesmoeride, daate sáarhts demense váájnesasse báata maaje goh boelkhk vuajnoehallusinasjovnigujmie, jeereldihkie fahkesvoete jïh sturreme nahkeremöönstere. Lissine maahta kráahpeles symptovmh sjïdtedh goh gæhtjoesvoete jïh söjmesvoete.

Gellie jeatjah tsiehkieh mah maehtieh symptovmh vedtedh mah demensine váájnoeh, guktie lea vihkeles aktine ensi salkehimmie ávtelen dáaktere demensediagnovsem beaja. Ij leah naan bádtjah mah maehtieh demensem báehtjierdidh, men bádtjah gáávnesieh naakenidie mah maehtieh evtiedimmien symptovnijste siessesstalledh, jïh aktem vihties bueriedimmien vedtedh akten boelhken. Akte sjïehteladteme byjrese, fysiske darjomh jïh jeatjah darjomh mah mielem vedtieh maehtieh vihkeles árrodh juktie mahtedh dan bööremeslaakan bïerkenidh goh gáarede aarkebiejjien.

Dåakteregoerehtimmie jñh salkehtimmie

Vihkeles dåakteregoerehtimmie gosse demensem sovmehte. Diagnosisteradimmie lea joekoen vihkeles dan ávteste:

1. Maahta eventuelle jeatjah fáantoeh gaavnedh man ávteste mojttese geahpene, goh depresjovne, bankenassh, ovlemh jñh bádtja maam almetje ij tööllh, mejtje maahta báehtjierdidh.
2. Sáemies symptovmh demensesne gáarede báehtjierdidh, goh vuesiehtimmien gaavhtan hallusinasjovnh, asve jñh depressijve symptovmh.
3. Sáemies bádtjah maehtieh sjyöhtehke árrोध juktie sáemies symptovmh bueriedidh demensesne, jallh orre aajlajaamedahkh heerredidh.
4. Dellie aelhkebe sjádtá reaktöe biävnesh vedtedh almetjidie demensine jñh dej lihke fuelhkide.
5. Almetjh demensine jñh dej lihke fuelhkie sijhtieh daejredh mij lea, gosse demensem sovmehte, jñh maahta aelhkebe sjidtedh aarkebiejjiem soejkesjidh.
6. Aelhkebe sjádtá byjreskidie tsiehkiem guarkedh, guktie almetje demensine jñh lihke fuelhkie maehtieh dáarjoem fuelhkeste jñh viermeste áadtjodh, jñh sjiehtedamme healsoe- jñh hoksefaalenassem áadtjodh.

Healsoedirektoraate nasjonaale faageles njoelkedassh demensen bijre tseegkeme. Desnie gaskem jeatjah juvnehte tjielte byöroe öörnegh tseegkedh juktie salkehtimmien jñh dáarjedimmien hoksedh almetjidie demensine, jñh lihke fuelhkie byöroe faalenassem áadtjodh dáarjedimmien bijre. Áajvahkommes juvnehte salkehtimmie skiemtjijen staeriesdáaktaristie dorjesávva gosse sovmehte skiemtjije demensem átna, aktene laavenjostosne barkijigujmie tjielten jeatjah healsoe- jñh hoksedienesjistie.

Dej faageles njoelkedassi mietie sjierehealsoedienesje byöroe almetjh salkehtidh gosse demensem sovmehte, gaskem jeatjah gosse lea geerve/atypiske tsiehkien kognitijve giehpiedimmeste, nuerebe almetjh vuelelen 65 jaepieh. Daate aaj faamosne gosse almetjen giele, ööhpehtimmiedaltese jñh/jallh kultuvre lea akte heaptöe salkehtämman aalkoehealsoedienesjisnie.

Salkehtimmie lea dovne fysiske goerehtimmieh, virrepyövah jñh guvviegoerehtimmie aajleste. Goerehtimmieh maehtieh aaj vueptiestidh mejtje jeatjah fáantoeh dejtje jarkelimmide mah sjugniehtuvvieh. Lissine goerehtalla gaskem jeatjah mojhtesem jñh gielem psykologeles teestigujmie jñh guktie aarkebijjien jieliedisnie fungerede.

Bæjjese fulkedh diagnovsen mænngan

Dåakteren lea áejviediedte salkehtimmien jñh medisijnen dáarjedimmien hoksedh. Lissine tjielte maahta bielieh dienesjistie öörnedidh goh dáaresthfaageles dáehkie/koordinatovre mij dåakterem viehkehte salkehtimmesne, jñh sjiehteladta ihke dáarjedimmie hiejesne faalesávva mænngan demensediagnovse lea vihtiestamme.

Tjielten healsoe- jñh hoksedienesjh edtjeh állesth jñh koordineradamme árrोध. Healsoe- jñh hoksebarkijh edtjeh sjiehteladtedh guktie dan demense almetjen sjiere reaktah, preferansh jñh daerpiesvoeth gorresuvvieh hoksen jñh báehtjierdimmien tjirrh mij lea sjiehtedamme dan sjiere almetjasse.

Gosse akte almetje demensediagovnesem áadtje jñh dan gaavhtan dienesjh tjieleteste daarpesje, sæjhta vihkeles árrोध gelliej reaktaj bijre daejredh, dovne fiereguhten skiemtjijen jñh lihke fuelhkien reaktaj bijre. Mearan skiemtjelasse evtiesávva, almetjh demensine sijhtieh ahkedh stuerebe daerpiesvoetem utnedh viehkiem áadtjodh jñtsh iedtjh gorredidh, vuesiehtimmien gaavhtan ekonomijem stuvredh jñh/jallh vihkeles sjæjsjalimmieh vaeltedh vielie persovneles tsiehkien bijre.

Sjiehtedamme biävnesh

Akte reaktá daerpies biävnesh áadtjodh aktene hamosne mij lea sjiehtedamme skiemtjijen kultuvre- jñh gielemaadtöe, guktie skiemtjije edtja sisvegem biävnesjistie guarkedh.

Saamastallije healsoebarkijh jallh toelhke sijhtieh maehdedh daerpies ráajvarimmieh árrोध juktie daam reaktam illedh skiemtjijidie mej saemien kultuvre- jñh gielemaadtöe. Saemielaaken § 3-5 reaktam vadta viehkiem áadtjodh saemiengielesne dastegh dam sæjhta, voenges jñh regijonaale byögkeles healsoe- jñh sosijaaleinstitusjovnine saemien reeremedajven sisnjelen.

Referaansh/ Lidteratuvretipsh: Aldring og helse: Hva er demens? (2018), Demens – sykdommer, diagnostikk og behandling (2018), Tema-arkene *Rettigheter og tjenester og Vergemål – Legalfullmakt - Fremtidsfullmakt Nasjonalforeningen for folkehelsen: Fakta om demens (2016) og Har du demens?(2016)* **Helsedirektoratet:** *Nasjonal faglig retningslinje om demens (2017).*

Nasjonal kompetansetjeneste for Aldring og helse lea teema-aarhkem dorjeme stillemen mietie Healsoedirektoraatete jñh lea akte bielie lihkefuelhkieráajvarimmijste Demensesoejkesjisnie 2020. Dáarjoehtæjjah: Per Kristian Haugen, Kirsti Hotvedt, Reidun Ingebretsen.

Bæjkhoehtamme: 11.01.19